Källa: Bohusläns Museum/wikipedia

ORUST

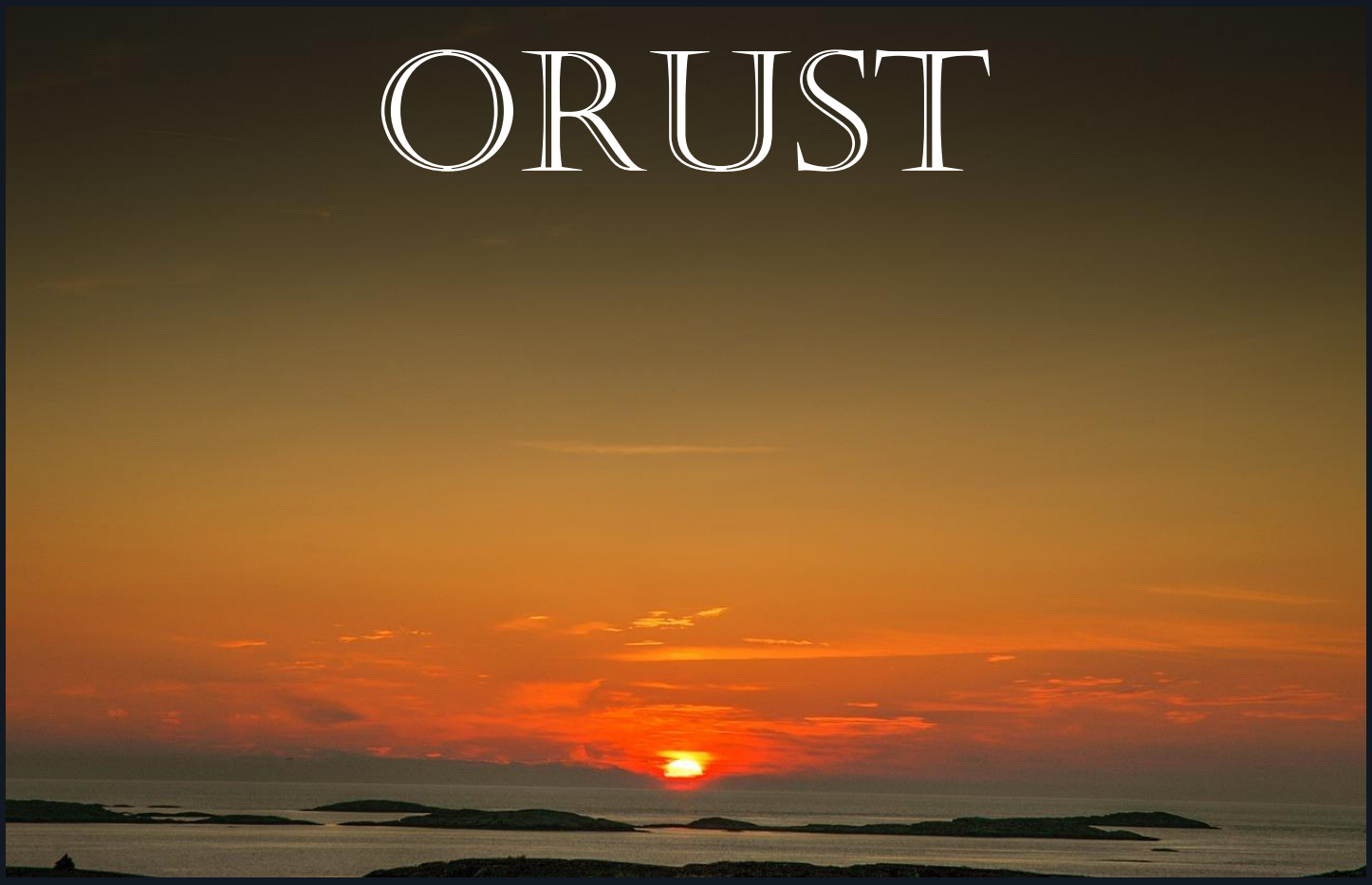

Får jag bjuda på en Krabba?

Fiskaren Fridolf Tobin, Käringön.

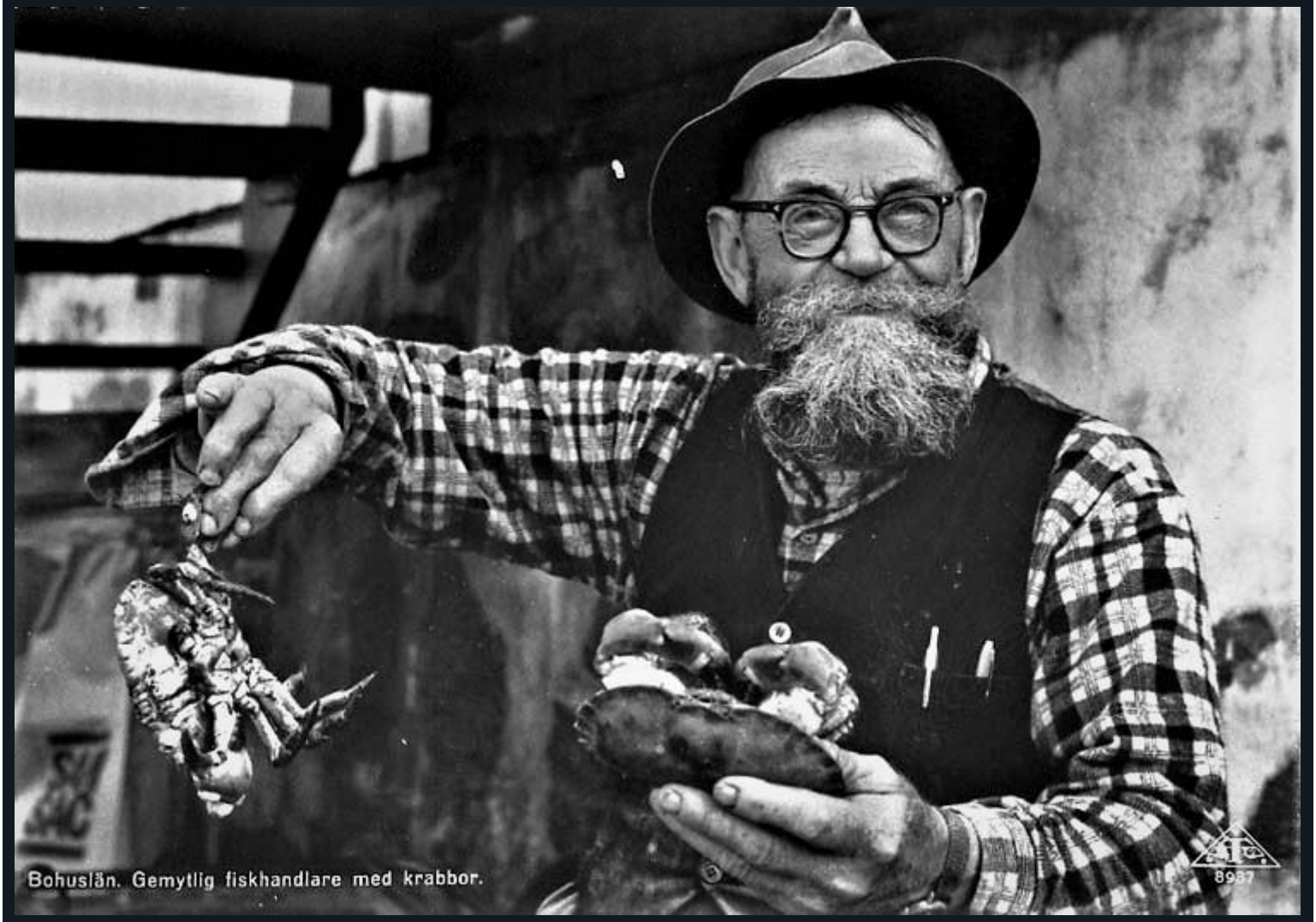

Fiske med landvad

Fiskare

Orust västkustens härliga Ö

Orust är en ö i Bohuslän, Västra Götalands län, Sverige. Enligt SCB är Orust, efter Gotland, Öland och Södertörn-Nacka Sveriges fjärde största ö, på 346 km². Orust är en naturligt skapad ö eftersom den skiljs från fastlandet och från Tjörn av ett antal fjordar och smala sund. Därmed är den Sveriges tredje största ö som har skapats på ett naturligt sätt. Tillsammans med ett antal kringliggande öar, såsom Käringön, Härmanö, Gullholmen, Flatön, Malö och Lyrön, bildar den Orusts kommun. Orust ligger norr om Sveriges sjunde största ö, Tjörn. Orust är sedan länge ett centrum för båtbyggande.

HENÅN

Henån är en tätort på Orust

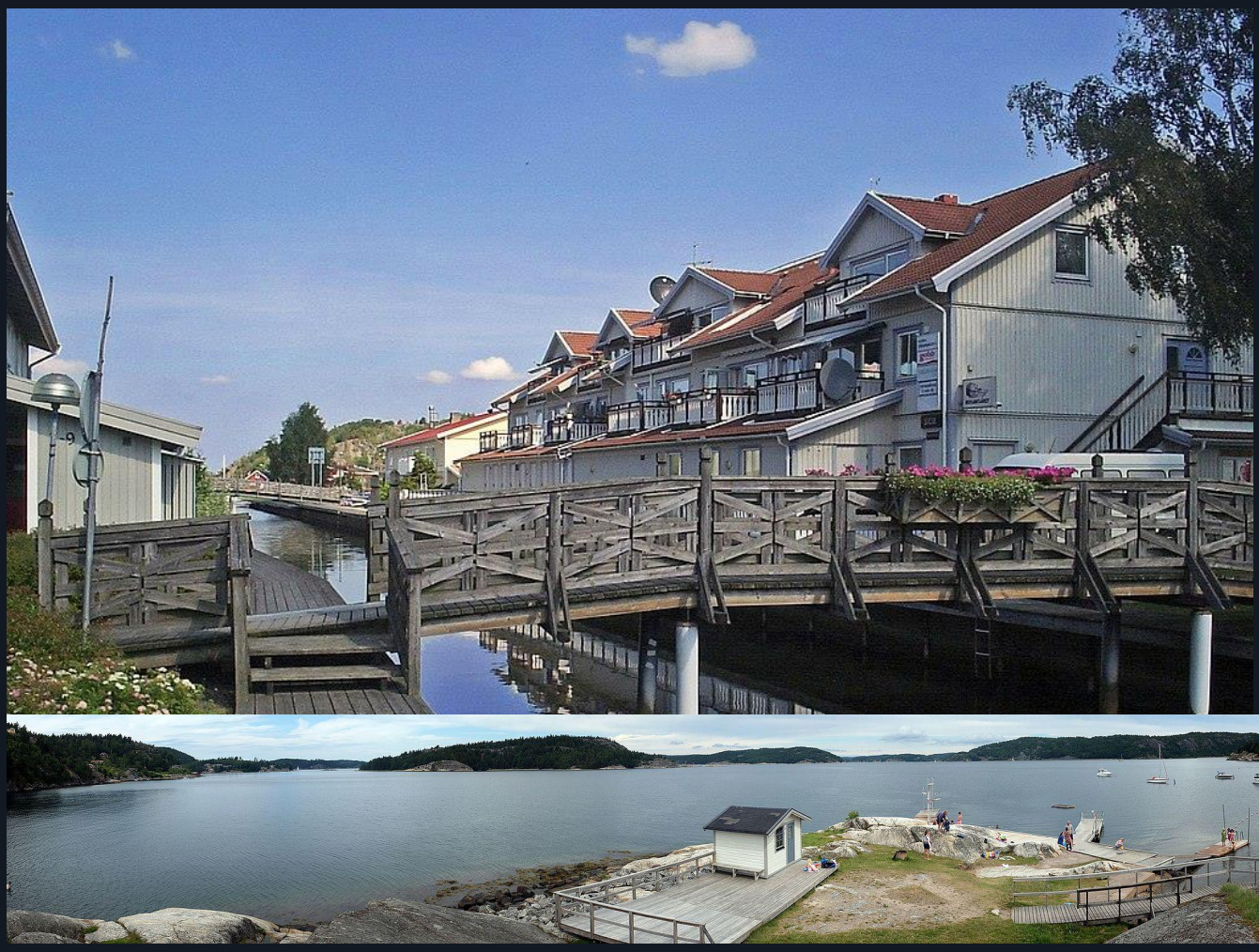

Henån nämns år 1420 och 1519. Förleden innehåller ett ånamn, fornvästnordiska Hein, i vilket ingår ett ord som motsvarar det dialektala ordet hen, som betyder "slipsten, brynsten", och syftar på berggrunden. Sedermera övergick namnet på en gård vid nämnda å. Det är kring den som den nuvarande tätorten har vuxit upp.
Samhället Henån började växa fram vid mitten av 1800-talet kring nyetablerad handel och gästgiveri.

Hälleviksstrand

Hälleviksstrand nämns i skriftliga källor första gången 1617. Fiskare slog sig ner runt viken med sina båtar och byggde bodar vid havet. Under 1700-talets stora sillperiod växte sillfisket och sillsalterier på orten som drog till sig bönder från Orusts inland. Vid 1800-talets slut växte samhället ytterligare med varmbadhus och pensionat. Berget ovanför strandremsan bebyggdes och mot början av 1900-talet blomstrade samhället i och med tillkomsten av Hälleviksstrands varv. Hälleviksstrand är en ort i Orusts kommun, beläget vid viken Lerkilen. Orten kallas lokalt för Strana och är ett fiskeläge. Folkmängd 187.

Kungsviken, Orusts kommun

Runt Kungsviken finns lämningar från stenåldern, vilket tyder på bosättning redan under forntiden. Här har alltid funnits gott om ek och fur vilket var en förutsättning för båtbyggeri. På 1800-talet gick man alltmer över från jordbruket till att bygga båtar. Antalet fiskebåtar som byggdes fördubblades under denna tidsperiod.

Kungsviken har en mycket gammal båtbyggartradition. Enligt sägnen skall Olav Tryggvasons vikingaskepp "Ormen Långe" ha byggts här på 900-talet, vilket forskarna idag avfärdar som enbart en saga. Den första uppgiften om båtbyggeri kommer från 1200-talet, då den norske kungen Håkon Håkonsson lät bygga sig ett krigsfartyg ej långt från platsen.

På 1890-talet blev ångfartyg och engelska kuttrar allt vanligare och därmed upphörde i stort sett byggandet av stora fartyg. Man inriktade sig istället på att bygga nöjesbåtar, och visdiktaren Evert Taube var här och reparerade sin kosterbåt "Monsunen".

Ormen Långe Olav Tryggvason

Ellös nämns i skriftliga källor första gången 1610 som fiskeläge.

Ellös är en tätort i Orusts kommun, belägen 15 km väster om kommunens centralort Henån.
Ellös är den största industriorten på Orust, och hemort för Sveriges största fritidsbåtsvarv, Hallberg-Rassy.

Ellös nämns i skriftliga källor första gången 1610 som fiskeläge. Under sillperioderna byggdes två salterier och ett trankokeri. När sillen försvann livnärde sig befolkningen på annat fiske, jordbruk och sjöfart. Under 1900-talet tog livsmedelsindustri och båtbyggeri över som huvudnäringar. Ellös var belägen i Morlanda socken och ingick efter kommunreformen 1862 i Morlanda landskommun. I denna inrättades för orten 30 november 1893 Ellös municipalsamhälle som sedan upplöstes 31 december 1959. År 1900 hade municipalsamhället 261 invånare.
I Ellös finns förskola samt skola för årskurs F-6, medan elever i högre årskurser bussas till Henån. Under åren 1992-2011 fanns på skolan undervisning för samtliga grundskolans årskurser.

Myckleby kyrka

Myckleby är kyrkbyn i Myckleby socken på Orust. I byn finns Myckleby kyrka med tillhörande församlingslokaler och en stor hembygdsgård med olika typer av gamla byggnader.

Vidare finns det i Myckleby en gård med kameler och dromedarer, en fotbollsplan och utanför själva byn en golfbana med 18 hål.

Orust västkustens härliga Ö

De första människorna kom till Orust efter istiden för 11 000 år sedan. Deras boplatser som då låg vid stranden ligger i dag 40–50 meter över havet. I Enersbacken har det hittats skivyxor och pilspetsar.
Under de första böndernas tid, när stranden låg knappt 25 meter högre än i dag, byggdes närmare 30 dösar och gånggrifter, vilket är en tredjedel av samtliga i Bohuslän.
Under seklerna före bronsåldern byggde ett knappt 10-tal hällkistor. Även många föremål, varav en del praktföremål, finns från bondestenålderns tre kulturer som följer efter varandra.
Från bronsåldern finns många gravar, främst cirka 185 stora rösen där Morlanda och Tegneby dominerar starkt, samt hällristningar. Vid den tiden låg stranden runt 16–10 meter högre än i dag. 1884 hittades ett svärd av brons i Ellösfjorden, svärdet är 101,5 cm långt och ett av de längsta från denna tid som hittats i Sverige.
Från järnåldern finns bland annat många gravar och en runsten, Hogastenen. Många ortnamn på byar och enskilda större gårdar kan vara från denna period.
Medeltiden märks främst genom byggandet av kyrkor av sten runt 1100-talet, vilka i varierad omfattning byggts om.

Orust västkustens härliga Ö

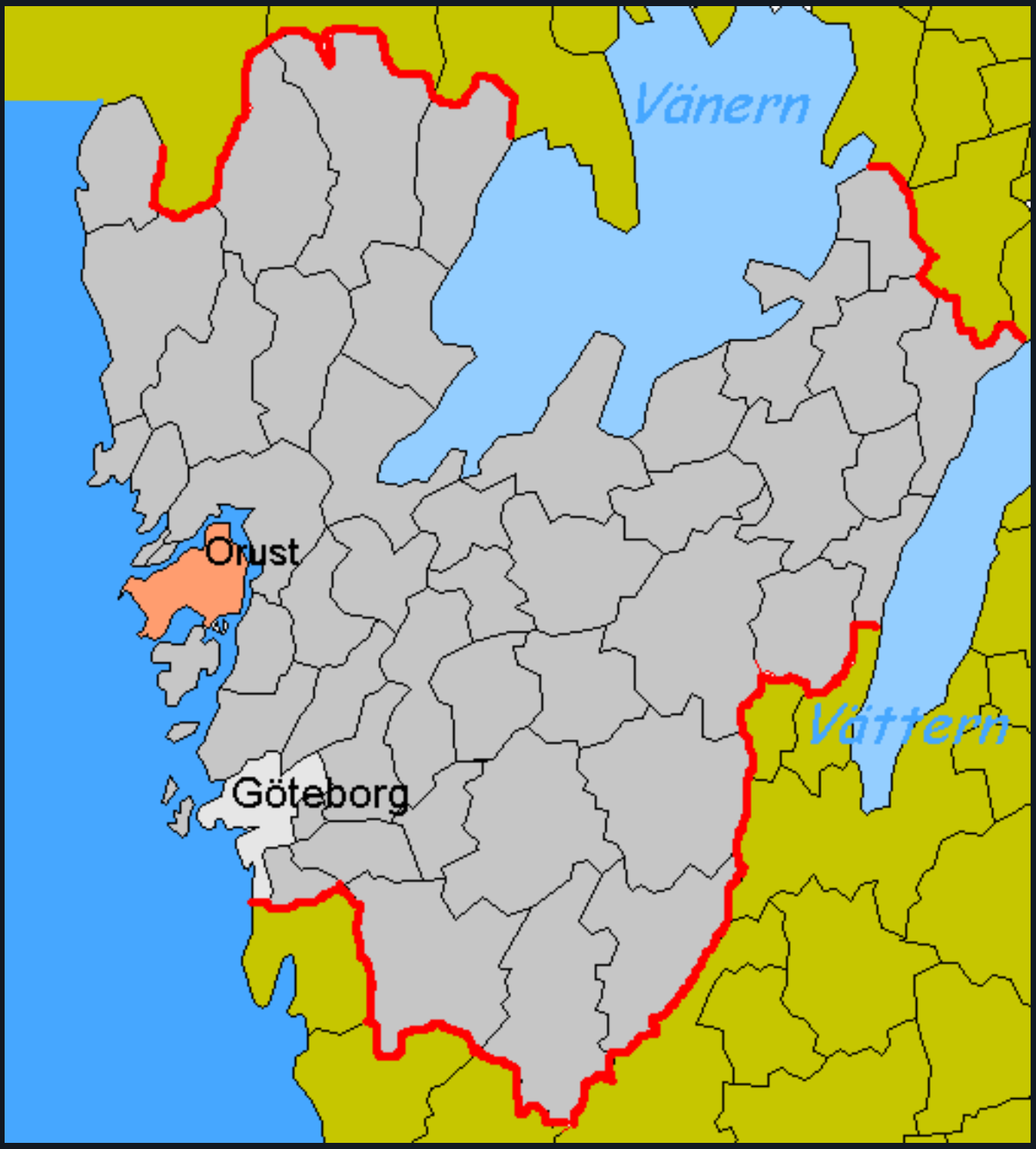

Orust blev svenskt 1658

Orust blev svenskt i samband med freden i Roskilde år 1658 när Danmark avträdde bland annat Bohuslän till Sverige. Öns läge har gjort att fisket varit viktigt för befolkningen. 1752 var tillgången på sill mycket god och hela 1700-talet kallas den stora sillperioden och varade fram till 1808. Slutet på sillfisket innebar att bygden avfolkades och flera fiskelägen höll på att gå under. Efter fiskeperioden ökade istället jordbruket, men utvecklingen av metoder och maskiner gjorde att arbetskraftsbehovet minskade och Orust blev åter en avfolkningsbygd. Från 1900 till 1968 halverades öns befolkning. Efter 1950 började flera av öns varv att tillverka plastbåtar och än i dag är varvsindustrin viktig på Orust. Invånarantalet har varierat kraftigt under åren, 1528 bodde det 2 100 personer på ön.

Befolkningen var som störst 1880 med 18 129. 2006 hade kommunen 15 185 invånare, vilket inkluderar något tusental på de omgivande öarna. Under sommarhalvåret ökas befolkningen med sommargäster med nästan tre gånger så många som det bor där året om.

Mollösund

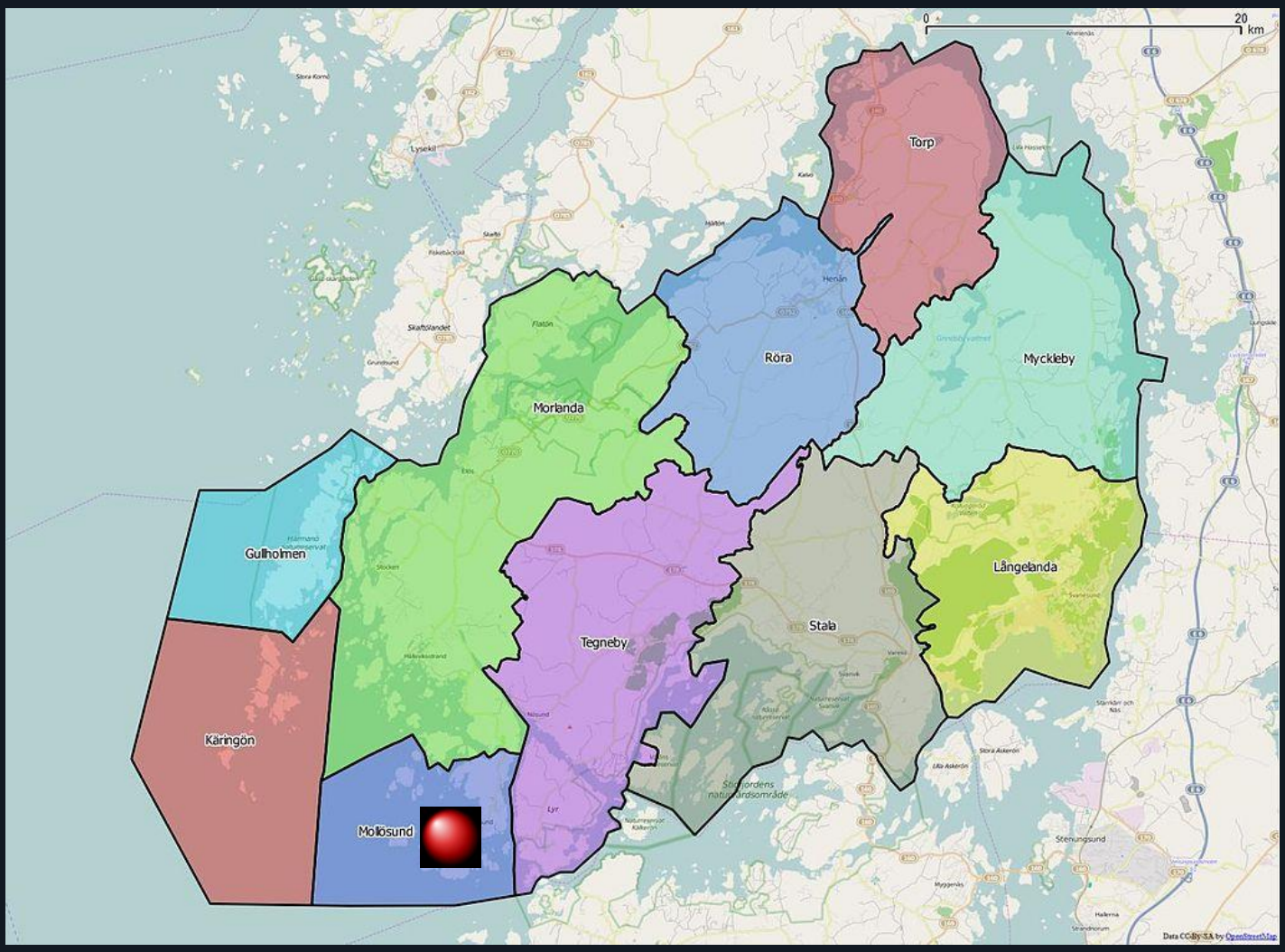

Mollösunds distrikt är ett distrikt i Orusts kommun och Västra Götalands län. Distriktet ligger på sydvästra delen av Orust.

Nösund

Nära Nösunds kapell vid Enersbacken har man hittat 11 500 år gamla boplatser och Nösund är sedan 1400-talet känt som en jordbruksfastighet. Befolkning livnärde sig fram till sekelskiftet 1800 främst på jordbruk och husbehovsfiske. Nösund kom att förändras med sillperioden vid 1700-talets slut då det uppfördes sillsalteri och trankokeri.
Nösunds ekonomi försämrades när sillen försvann 1809 men vid mitten av 1800-talet kom två handelsmän till orten, Leopold Gerle och C.R. Holst. De grundade affärer, salteribolag och rederier och lade grunden till Nösunds storhetsperiod. Orten blev snabbt Orust kommersiella centrum och huvudort på ön. Det fanns post, bank, konservfabrik och virkes- och spannmålsexport och 1871 öppnades en ångbåtslinje mellan Göteborg och Nösund. Ångbåtslinjen öppnade upp för sommargäster och varm- och kallbadhus, gästgivargård och pensionat byggdes och ortens popularitet växte under 1880-talet medan handels- och sjöfartsverksamheten tynade bort. Det första sommarhuset uppfördes 1905 och följdes av flera.

Galthamna

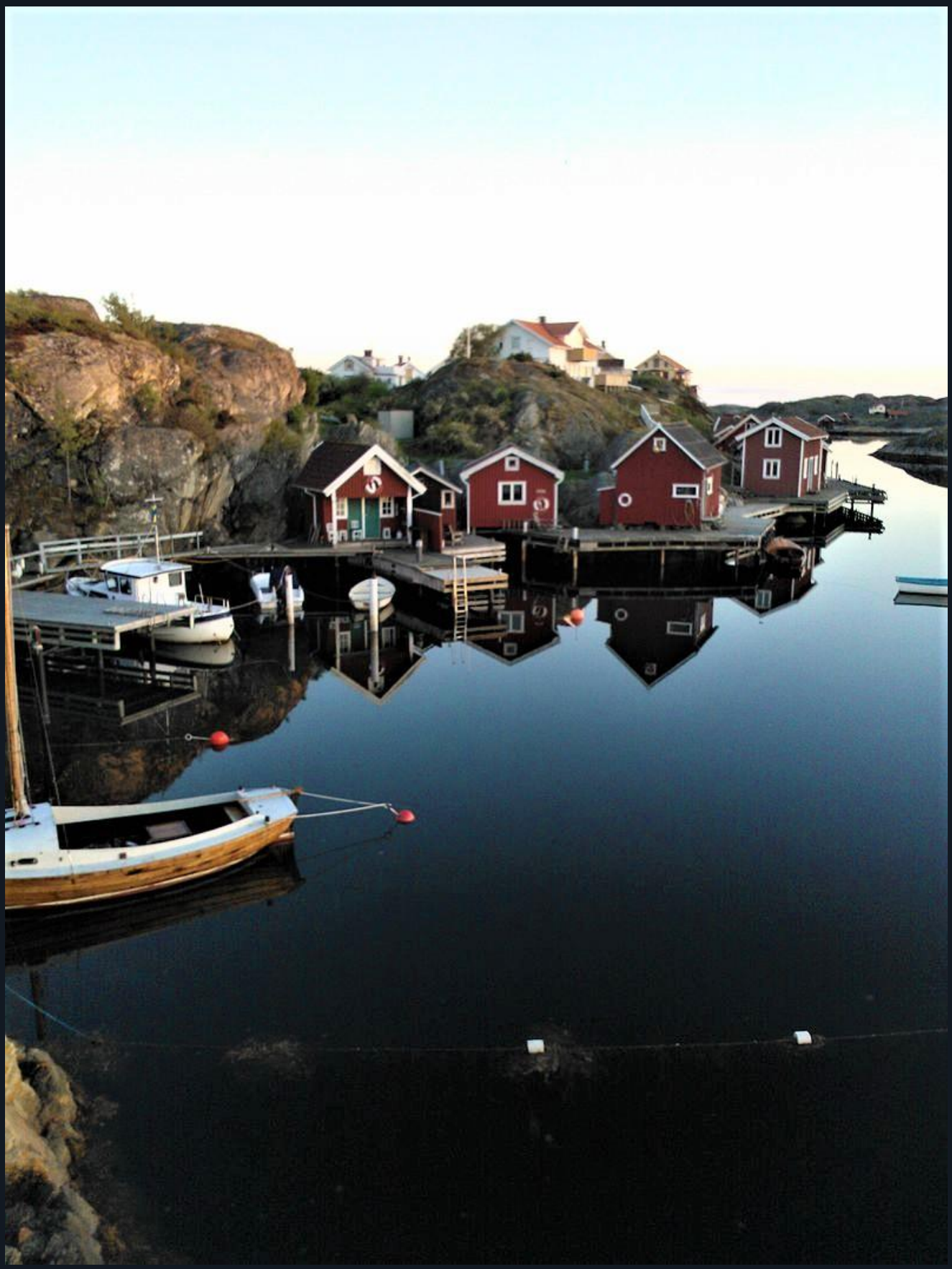

Svanesund

Första gången orten nämns i text är 1501, i ett brev från Kung Hans där har skriver att han skall skicka skepp för att hämta timmer. År 1594 åker biskopen Jens Nilssøn på resa i Bohuslän och stannat vid värdshuset i Svanesund. 1645 nämns Anders färjman i skrift. Han är den förste kände färjemannen som bor på Orustsidan. 1686 byggs tingshus för Orusts och Tjörns tingslag och ett gästgiveri, där tingshuset senare brann ner 1911 varefter tingsplatsen flyttades. Under 1755 ersätts det gamla tingshuset med ett nytt som har tingssal på den nedre våningen och ämbetsrum på den övre. I början av 1800-talet byggs det brännvinsbränneri, salteri och en väderkvarn, dessutom byggs 1809 ett nytt gästgiveri. På 1860-talet tillkommer ett spannmålsmagasin

Mollösunds kyrka

Mollösunds kyrka är en kyrkobyggnad i Mollösund i Orusts kommun. Den tillhör sedan 2006 Morlanda församling (tidigare Mollösunds församling) i Göteborgs stift.

En tidigare kyrka var byggd på 1500-talet. Nuvarande träkyrka är uppförd 1865-1866 i nygotisk stil efter ritningar av Frans Jacob Heilborn. Långhuset har ett rakt avslutat kor i öster med vidbyggd, utskjutande sakristia. Ingången är belägen på västsidan och däröver reser sig en bred takryttare. Utvändigt är kyrkan i stort sett oförändrad sedan byggnadstiden. Under en invändig restaurering 1911 tillkom nya bänkar. Väggar och tak fick ny panel. Ett bisättningsrum inreddes 1970 i tornets bottenvåning.

Mollösunds kyrka

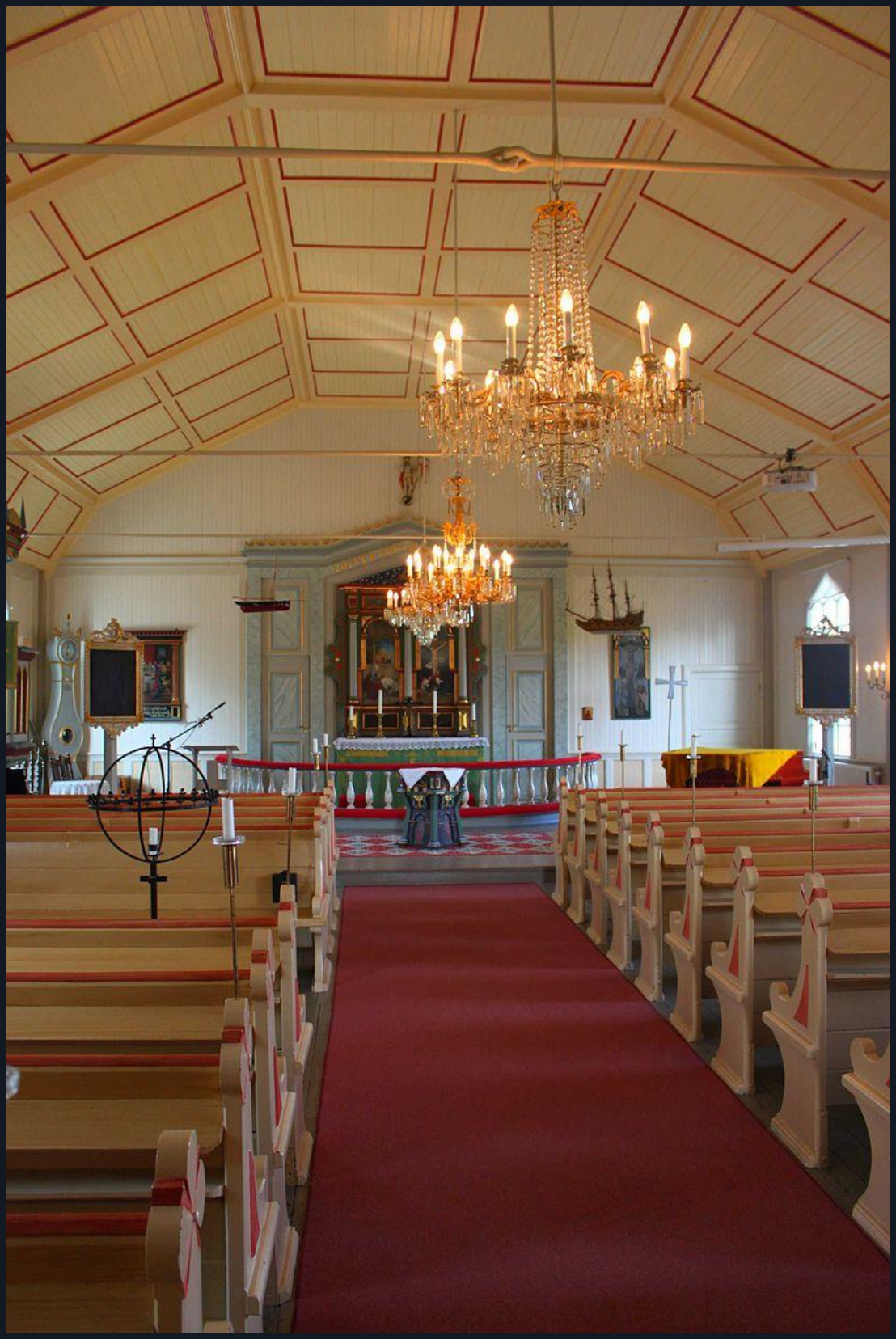

Edshultshall 71 stycken invånare

Edshultshall är en ort i Morlanda socken i Orusts kommun. Orten ligger vid havet, 10 km söder om Ellös och 6 km norr om Mollösund . Från 2015 avgränsas här en småort.

Edshulthall är ett gammalt fiskeläge med två hamnar, norra och södra hamnen. I södra hamnen finns en gästhamn. Sedan 1985 är Edshultshall hemmahamn för skolfartyget Westkust.

Det äldsta namnet, vilket fortfarande används i dagligt tal [5], är Hallen (uttalas "halla" med akut accent). Platsen har varit bebodd sedan medeltiden, men först under slutet av 1700-talet växte ett fiskeläge fram, i samband med ett uppsving i tillgången på sill.
När sillen gick tillbaka igen i början av 1800-talet började man delvis gå över till fraktfart.

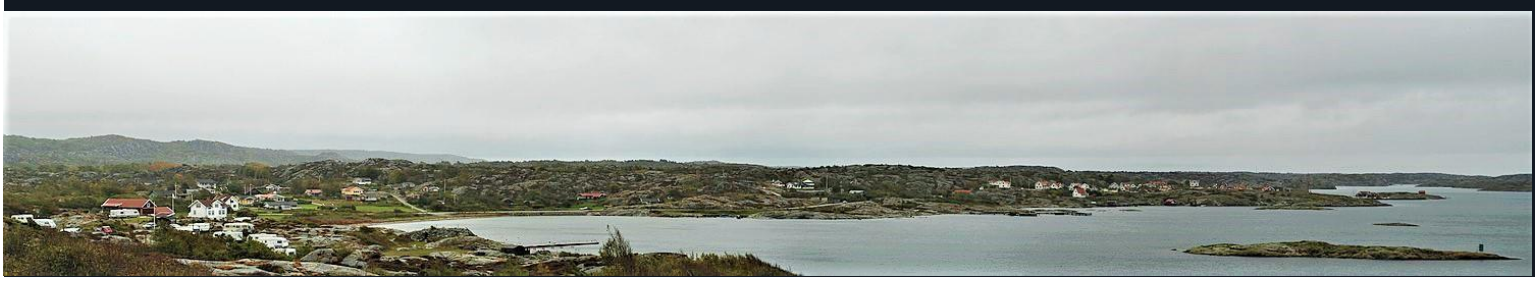

Edshultshall ”Halla”

1853 dog en tredjedel av befolkningen i en koleraepidemi, men orten återhämtade sig så småningom, och vid 1800-talets slut hade samhället c:a 200 invånare och nio rederier. 1910-1956 var Edshultshall organiserat som municipalsamhälle.

Lönsamheten inom fraktfarten minskade, och under 1920-talet övergick man till att fiska vid Island där som mest 13 båtar från Edshultshall deltog, men detta fiske upphörde 1955. Frakttrafiken fortsatte, men 30 år senare såldes det sista fartyget Windö.

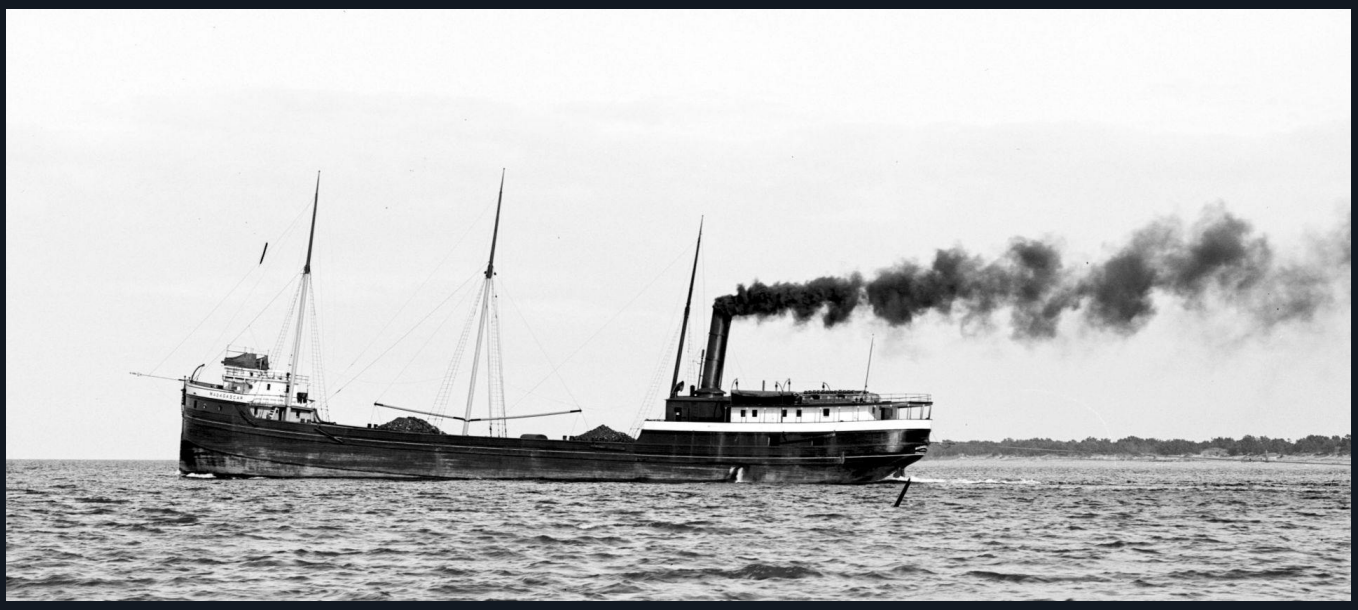

Man gick över till sektorn frakt med fartyg

Befolkningsutvecklingen på ”Halla”

Befolkningsutvecklingen i Edshultshall

År	Invånare
1910	256
1920	278
1930	243
1940	202
1950	185
1956	161
2000	60
2005	63
2010	-
2015	71

”Halla” Edshultshall

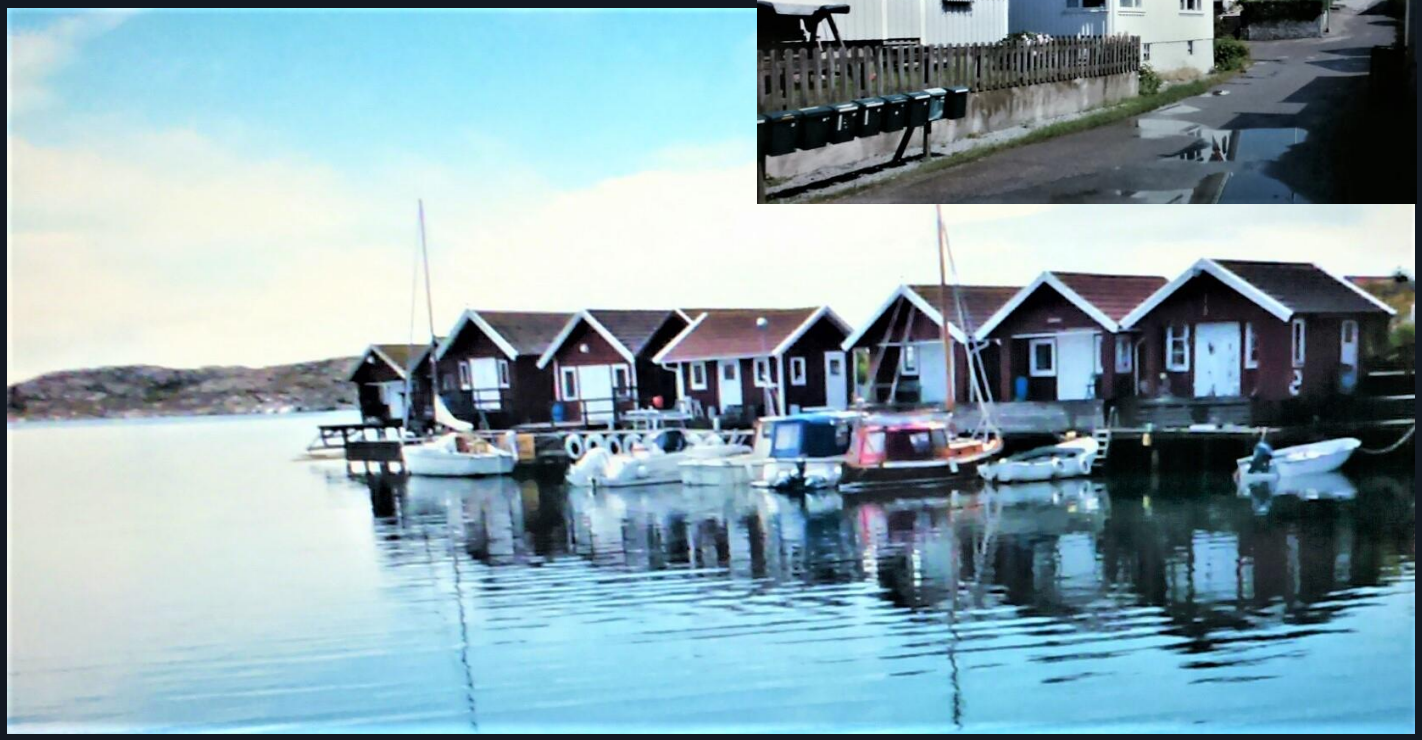

Mollösund

Varekil

Orten utvecklades till en handelsplats från slutet av 1800-talet. År 1912 blev den tingsplats för Orusts och Tjörns tingslag, men 1962 centraliserades all tingsverksamhet till Stenungsund.

Stala församling är en församling i Uddevalla och Stenungsunds kontrakt i Göteborgs stift. Församlingen ligger i Orusts kommun i Västra Götalands län och ingår i Orusts pastorat.

Midsommar på Orust

Jägarstenålder 9000 – 4200 f.Kr.

De första människorna kom till det som idag är Orust när inlandsisen dragit sig tillbaka. Orust var då en samling av många öar, som sakta reste sig ur havet sedan isens tryck försvunnit. Landskapet var relativt kargt och kalt, med en vegetation av buskar, ris och låga träd, ofta tall eller björk. Människorna som kom var jägare, fiskare och samlare och de levde ett nomadiskt liv. De äldsta boplatserna är ca 10 000 år gamla och har hittats bland annat vid Enersbacken nära Nösund, i Glimsås vid Ellös och i Ringseröd nära Varekil. De tillverkade yxor, pilspetsar och andra redskap av flinta och det är bara redskapen och resterna efter platserna där redskapen tillverkades som har bevarats i jorden.

Bondestenålder 4200 – 1700 f.Kr.

För ca 6000 år sedan, alltså kring 4000 f.Kr., började livssättet att förändras för människorna i Bohuslän och på Orust. Man övergick till att bli mera bofast, ha tamboskap och ägna sig åt odling. På Orust finns idag 14 kända fornborgar. Flera av dem är mytomspunna och det finns en rik flora av traditioner kring dem. Grunddragen i en tradition är att två kungar trätte om herraväldet över Orust. Kung Hitse satt i fornborgen Borrevägg och regerade över västra Orust, medan kung Borre i Borrefjäll hade makten över den östra delen. Efter flera sammandrabbningar gick Borre segrande ur striden och blev kung över hela ön. En annan tradition berättar att den norske kung Olav Tryggvasons skepp Ormen Långe skulle vara byggt på Orust. Många av Orusts gravfält har brukats under lång tid. De innehåller vanliga gravformer som högar och stensättningar. Medeltiden i Bohuslän räknas från ca 1050 till 1530. Under hela denna tid var Orust och Bohuslän en del av Norge, som i sin tur var i union med Danmark från 1380.

1253

Det är platser utmed Orusts kust som står för några av de tidigaste omnämnandena och fynden, vilket speglar sjöfartens påverkan och betydelse redan under medeltiden.
Kring år 1253 lade norske kung Håkon Håkonsson till i Hermdarsundi (Härmanösund) med sina skepp. Därifrån reste han in till Hrafnhollt för att hämta ett skepp som han låtit tillverka där. Hrafnhollt kan avse Ramshult vid Lyresund. Skeppet döpte han till Korsudden. Detta är den äldsta påtagliga uppgiften om båtbyggeri på Orust. Under medeltiden var sundet innanför Mollön en omtyckt hamn och ankarplats för sjöfarare på resa längs segelleden utmed Bohuskusten. Det äldsta omnämnandet av hamnen kommer från år 1325 i ett brev utfärdat i Mollösund och undertecknat av rådmän från en rad hansestäder. Även i Henån har ett intressant sjöfynd hittats. Det rör sig om en paddel av ek, som daterats till 1100-talets mitt. Paddeln har använts för att framföra en stockbåt eller liknande, som var användbar vid fiske eller kortare förflyttningar utmed kusten. Fiskelägen som Ellös, Hälleviksstrand, Edshultshall, Stocken och Mollösund kan först beläggas från 1500-talets andra hälft eller 1600-talets början. De äldsta skriftliga beläggen för många av Orusts gårdar och orter kommer ur medeltida pergamentsbrev och jordeböcker från 1300-talet och 1400-talets början. Efter 1350 förbyttes den expansiva nyodlingsfasen mot en djup och långvarig kris, som brukar kallas för den senmedeltida agrarkrisen. Befolkningen minskade och många gårdar lades öde, det vill säga att de stod utan brukare. Digerdöden är en av de viktigaste orsakerna till krisen, men också felslagna skördar och jordbruksomläggningar bidrog.

1530 – 1750: Bland strandsittare, bönder och adel sillen bort 1589

I samband med reformationen, som genomfördes i Norge och Danmark år 1536, upphörde Norges formella självständighet och Norge, tillsammans med Bohuslän, var att betrakta som en dansk provins. Reformationen innebar också att alla de gårdar på Orust som ägdes av kyrkan, uppskattningsvis en tredjedel av det totala antalet, övergick till kronans ägo. I Orusts kyrkor kan man hitta spår efter både den förreformatoriska och den danska tiden. I flera av kyrkorna finns medeltida dopfuntar av täljsten och i Torps kyrka finns en kopia av det krucifix av trä, som tidigare hängt i kyrkan, och som dateras till 1200-talets mitt. Den danska tiden märks genom de danska bibelord som pryder predikstolarna från 1600-talet i flera av sockenkyrkorna.

Sillen går till – och från

Under 1500-talet skulle Orusts västkust förändras för alltid, som följd av den sillperiod som inleddes 1556 och nådde sin höjdpunkt på 1580-talet. Vid periodens början var troligen Mollösundet, Härmanösund och området innanför Vedholmen och Käringön etablerade som naturhamnar för sjöfarten, men det är okänt om det redan vid denna tid fanns bebyggelse här. Det första säkra beviset på bebyggelse vid dessa hamnar är ett brev från 1564, där en amiral i Lübeck anhöll om att få bygga bodar, fiska, salta in och handla med sill i Mollösund och Härmanösund. Sillen drog bort från kusten omkring 1589 och med den många av arbetstillfällena.

Bodde på ofri grund ”Strandsittare”

I källorna benämns ofta kustbefolkningen för strandsittare. Det innebar att man bodde på ofri grund, det vill säga man arrenderade marken för sitt boende. Strand, i plural strander, var benämningen på själva kustremsan man bodde på. Strana är exempelvis än idag det lokala namnet på Hälleviksstrand.

I skattelängder från 1610-talet finns bevis för att strandsittarsamhällen av olika storlek vuxit upp i Hälleviksstrand, Edshultshall, Stocken och Ellös. Dessa samhällen överlevde och växte under 1600-talets lopp. Tydligt är att det gick att livnära sig på olika former av fiske. Det talas även om en sillperiod vid 1600-talets mitt, men den var inte alls lika omfattande som den föregående.

Fotografering 1954

Orust gröna guld

Orusts gröna guld Även Orusts jordbruksbygder och inland upplevde tillväxt under loppet av 1500-talet. En försiktig beräkning utifrån skattelängder och jordeböcker anger att befolkningen fördubblades under loppet av 100 år och att en avsevärd uppodling ägde rum, bland annat i form av att tidigare ödelagda gårdar togs i bruk igen. En förklaring till välståndet kan komma från skogen. På Orust fanns skogar med ek, furu och gran som gradvis avverkades under 1500-talet och 1600-talets början. Den skeppades ut från lastageplatserna vid Runn (Slussen) och Äng (Henån) till Danmark, för att möta den stora efterfrågan på trävaror till byggnadsmaterial och skeppsbyggen. Den äldsta vattensågen på ön är känd sedan 1594 och låg vid Ålgård. Under första halvan av 1600-talet hade man tagit ut så mycket skog att virkeshandeln bromsade in. Morlanda var en storgård redan på medeltiden, de äldsta uppgifterna är från 1388. Godset kom att bli ett av Bohusläns största med huvudsakliga ägor på Orust och Morlanda socken, men också på andra håll. När Bohuslän blev svenskt 1658 ägdes omkring hälften av all jord i Morlanda socken av säteriet. Under många år från 1500-talet och fram till 1800-talets slut var släkten Bildt ägare. En av släktens mest kända personer hette Dorothea Bielke (1612 - 1674), som var gift med Daniel Bildt (1602 - 1651). Daniel blev en stor förvärvare av jordagods, något som Dorothea fortsatte med efter makens död. Hon blev mycket framgångsrik och vid tiden för hennes död ansågs hon vara den adelsperson med störst jordagodsinnehav i länet.

Danska krigen 1600 talet

1600-talet var en turbulent tid i Orusts historia. Striderna mellan Sverige och Danmark pågick i omgångar under i stort sett hela seklet. Vid Gyldenlöwefejden blev Orust ockuperat av norska och danska styrkor. Även svenska trupper fanns på ön, som gjorde försök att driva bort fienden. Befästningar anlades vid Svanesund, Skåpesund, Nötesund och möjligen också vid Allmags kile. Den danska flottan befann sig i vattnen kring Orust, i synnerhet vid Gullholmen, Mollösund och Svanesund. Orustborna drabbades på olika sätt. Befolkningen skulle betala extraskatter för att finansiera krigen och var dessutom tvingade att stå för proviant och liknande till trupperna. Landsbygden blev skövlad av soldater, både på land och från havet och i kustorterna fick man sina hus nedbrända och båtar stulna. Den mycket hårda beskattningen, underhållet av soldaterna och skövlingen ledde till en befolkningsminskning på Orust. Omkring en tiondel av gårdarna var ödelagda vid Gyldenlöwefejdens slut år 1679 och många var utfattiga. r. Svenska kronan förbjöd bondeseglation och handel fick under en tid enbart bedrivas från Göteborg. Skattetrycket och den minskande handeln tillsammans med skövlingen av hus och båtar kan vara anledningen till att strandsittarbosättningarna minskade. Det var också många strandsittarplatser som försvann, ofta kring 1700-talets början. Exempel på detta är Lyreleje på Lyrs västsida, Vallerö och Härmanösund.

1750 – 1860: Sillfiske och nödår

De stränga handelsrestriktioner som under 1600-talet infördes av både danskar och svenskar luckrades med tiden upp. Statsmakterna fick alltmer upp ögonen för Bohusläns betydelse och försökte på olika sätt främja och uppmuntra näringar som jordbruk och fiske. Man hoppades säkert också att sillen skulle gå igen. Dessa förhoppningar infriades 1752, när täta sillstim rapporterades från Bohusläns södra skärgård. Ingen annan sillfiskeperiod har varit så rik och långvarig som den på 1700-talet. Den kallades den "stora" sillperioden. På Orust blommade de små fiskelägena upp. Folkmängden ökade snabbt, särskilt på västra Orust. Förutom sillsalterier anlades nu många trankokerier i skärgården. Under 15–1600-talen hade exporten av timmer vid sidan av båtbyggeri, krigsbränder, bränslebehov och djurbete lett till att skogen minskade drastiskt i Bohuslän. I början av 1700-talet hade skogarna fått möjlighet till viss återhämtning. . Fraktseglationen ökade också. 1798 fick landsbygdsbefolkningen rätt att med mindre båtar bedriva både inrikes och utrikes fraktfart. Detta fick stor betydelse för skärgårdsbefolkningen när sillen försvann. Efter det att seglationen släppts helt fri 1832 och näringsfrihetsförordningen instiftats 1864 började man gå på trader inom Kattegatt-Skagerackområdet till Östersjön och ibland även upp i Vänern. Historieskrivaren Axel Emanuel Holmberg anger att det 1840 fanns 72 fraktfartyg bara i Morlanda pastorat. Segelfartygen ägdes i regel av partrederier, med bönder som delägare. Detta innebar också att många nya båtar behövde byggas, vilket i sin tur gynnade båtbyggerinäringen.

Livet var fattigt koleran kom

Livet för hamnernas folk var hårt, fattigt och utsatt. Vid sidan av det egna jordbruket var man tvungen att göra dagsverke för att betala hyran för marken man bodde på. En viktig inkomst för många var att repa ljung och sälja som bränsle till de boende i exempelvis kustsamhällen. Det berättas att tiggare var en mycket vanlig syn i trakterna under 1800-talet. År 1943 fick man inte längre ta betalt för arrende med dagsverke och då upphörde formellt torpen.Torp kunde även bebos av soldater och båtsmän. På Orust verkar det ha varit enbart båtsmanstorp. Varje rote på Orust var skyldig att rekrytera en båtsman och förse denne med ett torp för sin försörjning. Paraten på den södra delen av Storehamn är ett exempel på ett sådant båtsmanstorp. Båtsmannen hade inte skyldighet att göra dagsverke, däremot skulle de underhålla torpet och sköta marken, samt göra krigstjänst. En båtsmanstjänst var ett sätt för många unga att skaffa sig något eget och kunna gifta sig.
. Båtsmanshållet började avvecklas i slutet av 1800-talet och upphörde helt 1901 när allmän värnplikt infördes.
Flera koleraepidemier hemsökte Orust under 1800-talet. Västra Orust drabbades hårdast, sannolikt på grund av att smittan kom sjövägen. r. I Myckleby var det endast två stycken som dog; en torpare från Stillingsön som varit i Göteborg och dennes dotter. I Morlanda pastorat var det däremot omkring 340 som föll offer för kolerans härjningar. Koleran kom tillbaka i vågor på 1850-talet och 1860-talet.1853 berördes främst Edshultshall då 22 av samhällets invånare dog under kort tid.

1860 nödår

Nödårens påverkan på Orust 1860-talet var för många mycket svåra tider med missväxt och svält, vilket medverkade till att emigrationen till Amerika tog fart. För Orusts del blev dock aldrig utvandringen riktigt så stor som på andra håll, kanske för att sillen kom tillbaka till Bohuskusten 1877 och förde med sig nya inkomster. t. År 1880 uppnåddes det högsta befolkningstalet, 18 129 invånare. Efter denna tidpunkt började en utflyttning som pågick ända till slutet av 1960-talet.

Fraktfart, havreexport och nya kommunikationer

På 1800-talet fanns stor efterfrågan på havre från England, med kulmen 1875–1880. På Orust var det framförallt för fraktfarten i Nösund och Hälleviksstrand som havreexporten blev viktig. Där byggdes stora havremagasin, i vilka havren kunde lagras för vidare transport till England med fraktskuta.

Den stora befolkningstillväxten under 1800-talet och den fast förankrade kyrksamheten gjorde att kyrkorna blev för trånga. Alla Orusts medeltida kyrkor med undantag för Morlanda ersattes med nybyggen under 1800-talet.

Den schartauanska väckelsen under 1800-talet präglade Orust på flera sätt. Flera av Henrik Schartaus efterföljare kom att under någon tid vara verksamma som präster här. Väckelsen kännetecknades bl.a. av kyrksamhet och söndagshelgd. Prästen hade en mycket stark ställning. Man avvisade alla andliga sammankomster utanför det lagstadgade kyrkolivet. På Orust har det därför funnits mycket lite frikyrklig verksamhet.

Storsjöfiske

Storsjöfisket var under 1800-talet ryggraden i fisket. Under 1800-talets första hälft bedrevs fisket från s k bankskutor, som var däckade och tremastade med råsegel på föroch stormast.
1877 inleddes en ny sillperiod, som bidrog till en god ekonomi i fisket, även om sillfisket inte fick en så dominerande ställning som under 1700-talet. På 1880-1890-talen skedde ytterligare en förändring, som var en kombination av två
faktorer. Dels öppnade sig en marknad för rökt makrill i USA, dels blev engelskaträtrålare till salu. I England kallades de ”smack” men här kallades båttypen kutter.
Makrilldörjets storhetstid på Nordsjön varade från 1887 till 1920. 1920 förbjöd USA all försäljning av spritdrycker. Den salta makrillen hade rökts och sålts som whiskytilltugg, och när spritförsäljningen förbjöds sjönk priserna på makrill och nordsjödörjet upphörde. Salteriidkaren och handelsmannen J. J. Hallgren på Gullholmen började med att sälja brissling på 1850-talet. 1864 startade han en konservfabrik på ön.
Här introducerades flera nyheter som var viktiga för ansjovisindustrin, bland annat skinn- och benfri delikatessill. Sonen Hugo Hallgren flyttade 1901 till Ellös där han startade en ny konservfabrik, som var igång fram till 1989. Sammantaget innebar perioden från 1860/70-tal och fram till första världskriget ett ekonomiskt uppsving, som också satte avtryck i kustsamhällenas bebyggelse. Den äldsta säkra uppgiften om båtbyggeri med anknytning till Orust är som nämnts tidigare från 1253 när kung Håkon Håkonsson lät bygga sig ett skepp på Rafnshollt i närheten av Härmanö.